

การเมืองเรื่องการบูรณะพระธาตุพนม

written by Witayakorn Sowattara | กุมภาพันธ์ 29, 2020

ภาพหน้าปกจาก : http://www.watpamahachai.net/Document12_6.htm

วิทยากร โสวัตร เรื่อง

เมื่อปีพุทธศักราช 2233 – 2235 หรือช่วงปลายสมัยอยุธยา **ท่านราชครูหลวงโพนสะเม็ก** (พระครูโพนสะเม็ก) ผู้ดงามด้วยศิลาจารวัตรและความปรารถนาปรารถนาประชาชนบ้านชาวเมืองเรียกกันติดปากว่า *ยาคุชีหอม* ได้ล่องเรือจากนครหลวงเวียงจันทน์มาบูรณะพระธาตุพนม ซึ่งด้านหนึ่งก็ถือเป็นกุศโลบายในการอพยพย้ายประชาชนเพื่อหลบหนีราชภัยอย่างสันติ

การบูรณะครั้งนั้นถือเป็นครั้งสำคัญยิ่ง เพราะเมื่อสืบเสาะลงไปจะพบว่า รูปพระธาตุพนม เท่าที่มีหลักฐานปรากฏที่เห็นได้ ก็แต่สมัยที่ท่านได้บูรณะไว้เท่านั้น ส่วนรูปทรงต่างๆ ก่อนหน้านั้นพบแต่เพียงในตำนานหรือหนังสือโบราณ (ไม่มีรูป) และองค์พระธาตุที่ท่านบูรณะและสร้างเสริมขึ้นสมบูรณ์พร้อมด้วยศิลปะของลาวล้านช้างหรือลาวลุ่มน้ำโขง ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของพระธาตุสำคัญๆ ในภาคพื้นนี้เลยทีเดียว และอยู่มาได้ 200 กว่าปี

ทั้งยังทรงอิทธิพลถึงขนาดว่า ตำนานการสร้างธาตุ พระปราสาท สถานที่สำคัญๆ ในลุ่มน้ำโขง หรือโดยเฉพาะในอีสาน ส่วนใหญ่จะโยงกับตำนานการสร้างพระธาตุพนม ไม่ว่าจะเก่าหรือใหม่กว่าก็ตาม(1)

ต่อจากนั้น **พระครูวิโรจน์รัตโนบล** เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ผู้เป็น ‘ครูศิลป์ชั้นเลิศ’ จึงรับนิมนต์มาซ่อมแซมบูรณะในปี 2444 (ตรงกับช่วงปลายรัชการที่ 5) กระนั้นด้วยปรัชญาญาณด้านศิลป์ ท่านก็เพียงแต่

‘เขาชะชะทรายพระธาตุ กำจัดต้นไม้ต้นหญ้าที่เกาะจับอยู่ออกไป แล้วถือปูนใหม่ แต่ภูมิถ้วน ๓ ลงจนถึงพื้น ประดับกระจกปิดทอง ประดับดอกที่ทำด้วยดินเผา ติดแผ่นจังกโททองคำที่ยอดพระธาตุ ซ่อมกำแพงชั้นกลางก่อเพิ่มให้สูงอีก 1 แขน และถือปูนใหม่สีนทองคำเปลว 3 แขน

แผ่น' (2)

พูดให้ง่ายว่า ท่านไม่ได้ลบรอยครูลาวโบราณ และถ้ามองจากมิติทางสังคม ก็เห็นได้ว่า พระธาตุพนม อันเป็นรูปสัญลักษณ์แห่งศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของคนลาวลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา ได้รับการดูแลรักษาจากคนพื้นถิ่นเป็นสำคัญรวมเวลาได้ 249 ปี (นับจากที่ *ยาคุชี้หอม* มาบูรณะ)

จนถึงปีพุทธศักราช 2483 ระหว่างสถานการณ์พิพาทอินโดจีนของไทยกับฝรั่งเศส

หลวงวิจิตรวาทการ (3) ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มาตรวจนมัสการพระธาตุพนม และได้มีมติให้ซ่อมแซมโดยกรมศิลปากร

ไพบูลย์ สุวรรณภู ปราชญ์และศิลปินเมืองอุบลฯ เขียนบทความชื่อ “ธาตุพนม ทราบังศรัทธาอันมีชีวิต” ลงในวารสารเมืองโบราณ ฉบับพระธาตุพนม พ.ศ.2518 โดยอ้างเอาคำพูดของ ‘**ผู้เฒ่าโพธิ์ขาว**’ ซึ่งเคยเป็นสามเณรที่ร่วมขบวนไปกับพระครูวิโรจน์รัตโนบล เพื่อบูรณะพระธาตุพนมเมื่อปี พ.ศ. 2444 ว่า

‘...แบบขององค์พระธาตุพนม โดยหลวงวิจิตรวาทการและช่างกรมศิลป์ในการบูรณะต่อมานั้น ไม่ถูกต้อง ไม่สง่านูนนวลเหมือนของเดิม ช่างกรมศิลป์ไม่เข้าใจ เป็นหน้าที่ราชการของเขา เป็นทิวทัศน์หน้าตาของเขาทั้งสิ้น เนื้อซีเมนต์แข็งหยาบกระด้างเหมือนใจหยาบ ดูไปเป็นรูปขวดของเก่าเส้นไหล ระฆัง ดินหีบ พุ่มบัวบุษบกนั้น พื้นเดิมนั้นงามสุขุมกว่า’

และ รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร ผู้เชี่ยวชาญเรื่องธาตุหรือลิมอีसान ก็ตอกย้ำเรื่องนี้ในงานวิจัยสำคัญเรื่องธาตุอีसान (2532) ว่า

‘นั่นแหละถึงเป็นการบูรณะแบบกระทำย่ำยีต่อองค์พระธาตุพนมโดยแท้จริง เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปทรงส่วนยอดขององค์พระธาตุจากต้นแบบของงานช่างทางภาคอีสานลงโดยสิ้นเชิง... นอกจากเป็นการบูรณะที่ทำลายรูปแบบดั้งเดิมแล้ว ยังเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้แก่ฐานทั้ง 2 ชั้นขององค์พระธาตุอย่างมหาศาล จนไม่อาจแบกรับน้ำหนักไว้ได้ ฐานก่ออิฐดินเผาชั้นแรกได้แยกเป็นแนวยาว เห็นได้ชัดเจนจากด้านหน้า และแผ่นอิฐตรงซุ้มประตูหลอกได้ถล่มลงมา’ (แต่ผมก็สงสัยอยู่ว่าทำไมอาจารย์วิโรฒถึงบอกว่า ช่างทางภาคอีสาน ทั้งๆ ที่ต้นแบบของพระ

ชาตูปนมหที่กล่าวถึงนั้นเป็นฝีมือของยาคุซึฮอมซึ่งเป็นลาว)

แต่อย่างไรก็ตาม ต่อกรณีนี้ ผมอยากจะให้ความยุติธรรมกับจอมพล ป. ในมิติทางการเมืองที่ ว่า คณะรัฐบาลของแก ซึ่งต้นกำเนิดมาจากคณะราษฎรนั้น ได้ต่อสู้เชิงสัญลักษณ์กับระบอบ กษัตริย์ในเรื่องอนุสาวรีย์มาอย่างจริงจัง แน่ละว่าการสร้างเสริมองค์ชาตูปนมหให้สูงใหญ่ขึ้นมาก นั้นด้านหนึ่งเป็นการลบรอยช้ำลาวส่วนหนึ่งไป แต่ในด้านมวลชน แกได้ใจราษฎรลาวทั้งสอง ฝ่ายโขง ด้วยการยกศูนย์กลางแห่งจิตวิญญาณของคนลาวทั้งสองฝั่งโขงให้ใหญ่ขึ้นสูงขึ้น เด่น เป็นสง่าขึ้น และได้ทำให้ภาพพระชาตูปนมหองค์นี้กระจายไปในชนลาวตลอดสองฝั่งและติดตา ผู้คนมาถึงวันนี้

ที่น่าเศร้ากว่านั้นก็คือว่า เรารู้ทั้งรู้ว่าพระชาตูปนมหจะพัง แต่ทำไมถึงปล่อยให้พัง ทั้งที่พระในวัด และประชาชนก็เห็นความเสื่อมทรุดนี้ แต่ไม่อาจทำอะไรได้ เพราะต้องรอกรรมศิลป์ที่มากขึ้น ทะเบียนพระชาตูปนมหไว้ แล้วการทำการใดๆ ต่อองค์พระชาตูปนมห โดยไม่ได้รับอนุญาตจาก กรรมศิลป์นั้น ถือว่าเป็นความผิด (แม้ว่าการณ์นั้นๆ จะเป็นไปได้เพื่อประโยชน์ต่อองค์พระชาตูปนมหก็ตาม) ก็ได้แต่ปล่อยให้ไปอย่างนั้น

มีบันทึกหนึ่งที่ไม่ค่อยได้ถูกกล่าวถึงเลย ทั้งๆ ที่ช่วงแรกของการพังนั้น ทางวัดพระชาตูปนมหได้ พิมพ์เผยแพร่ไปเป็นจำนวน 10,000 เล่ม

“ได้ทราบว่า เมื่อต้นปีนี้ (2518) เคยมีการประชุมปรึกษาหารือกันภายในวัดพระชาตูปนมหเกี่ยวกับองค์พระชาตูปนมหกลัวว่าจะพังทลาย เพราะเห็นฐานส่วนล่างเก่าแก่คร่ำคร่ามาก บางแห่งก็ผุพัง ในสภาพเช่นนี้ พระชาตูปนมหอาจพังลงมามีวันใดก็วันหนึ่งข้างหน้า...”

และทางกรรมศิลป์เองก็เป็นแต่เพียงดูดาต่อองค์พระชาตูปนมห ด้วยวุ่นอยู่กับการดูแลโบราณสถาน/วัดฤดูไทยแต่ในส่วนกลาง

จนกระทั่งเวลาประมาณ 1 ทุ่มเศษของคืนวันที่ 11 สิงหาคม 2518 ฝนตกฟ้าคะนอง พระชาตูปนมหก็พังทลายลงมาอย่างไม่สามารถซ่อมแซมจากฐานเดิมได้เลย

ว่ากันว่า เมื่อข่าวพระชาตูปนมหล้มพังทลายนั้นกระจายมาถึง คนลาวในภาคอีสานร่ำให้อาลัยอยู่

แรมปี นั้นเพราะว่าในส่วนลึกของสำนึกและความรู้สึกต่อพระธาตุพนมของคนลาวอีสานนั้น เป็นดังที่พระสุขุมวาทเวที อดีตเจ้าอาวาสวัดกลางกาฬสินธุ์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์ เขียนจดหมายลงวันที่ 18 สิงหาคม 2518 ถึงเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมและเจ้าคณะจังหวัดนครพนมขณะนั้น ความตอนหนึ่งว่า

“กระผมคิดว่า พระเจดีย์บรรดามีในเมืองไทย เมื่อนำมาเทียบดูกันแล้ว ไม่มีที่ไหนเท่าทันองค์พระธาตุพนมเรา เอาด้านเก่าแก่ ของเราก็กว่าเขา ด้านวิจิตรศิลป์หรือวิจิตรกรรม ด้านอำนาจ ความลึกลึกลับมหัศจรรย์ ของเราก็กว่าเขาทั้งนั้น”

ตามที่ได้สอบถามดูเหล่าคนที่เคยเดินเท้าไปไหว้ธาตุนั้น ทุกคนรู้สึกเหมือนกันว่า พระธาตุพนมคือพระพุทธเจ้า เมื่อพระธาตุพนมถูกปล่อยให้ล้มพังลง ก็เหมือนว่าพระพุทธเจ้าได้ตายลงอีกครั้งหนึ่ง

อาจจะด้วยเหตุนี้กระมัง ที่ทำให้รองนายกรัฐมนตรีขณะนั้น ถู้อโอกาสกล่าวสุนทรพจน์ทำนองว่า “เมื่อพระธาตุได้มีอันเป็นไปก็เสียใจ ชาตาก็เช่นเดียวกัน อย่าให้แตกสลายจะเสียใจยิ่ง องค์พระธาตุได้แสดงอาการเตือนให้ชนในชาติร่วมรักสามัคคีอย่าแตกสลาย เช่นองค์พระธาตุ”

จากนั้น ก็มีการกระจายข่าวทั่วภาคอีสานว่าหัวอกพระพุทธเจ้าแตก (พระธาตุพนมล้มพัง) เพราะภัยคอมมิวนิสต์ เหมือนอย่างเมืองลาว

กระนั้นยังไม่พอ เมื่อมีการบูรณะหรือสร้างขึ้นใหม่ สัดส่วนก็ยิ่งผิดไปจากเดิม และมาทราบกันภายหลังว่า เพราะกรรมศิลป์ไม่ได้วัดสัดส่วนใดใดไว้เลย นั่นจึงเป็นเหตุให้

‘ตอนที่บูรณะพระธาตุพนมใหม่ รู้หรือเปล่าว่า เขาเอาช่างคนเก่ามาแกะลาย เอาบล็อกเก่ามาเลย พอเอาชิ้นใส่ก็ใส่ไม่ได้ เพราะบล็อกเล็กกว่า เลยมาทำใหม่ มาแกะใหม่ แสดงว่าเขาไม่ได้พิถีพิถันอะไรเลย ถ้าไม่นั้นจะไปลากเอาบล็อกเก่ามาทำอะไร คนก็คนเก่า...’ (4)

สอดคล้องกับที่ รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร ให้ความเห็นไว้ในงานวิจัยเรื่องธาตุอีสานว่า ‘พระธาตุพนม ค.ศ.ล. 2520 (คอนกรีตเสริมเหล็ก) องค์รีโพรดักต์ผิดส่วนไปบ้างเพราะเทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่ที่ไร้สุนทรียรสก็ตรงลายสลักอิฐที่เก็บขึ้นไปปะติดแต่ไม่ปะต่อกัน’

แต่จุดที่ผมเห็นว่าไร้สุนทรียรสที่สุด กลับเป็นจุดๆ หนึ่งที่ได้ทำลายจารีตธรรมเนียมปฏิบัติ อันถือว่าเป็นจิตวิญญาณชั้นสูงของช่างลาวสองฝั่งโขง

อ้างอิง

(1) ประเด็นนี้น่าจะมีปัญหาอยู่เพราะยังยืนยันชัดไม่ได้ว่าพระธาตุพนมนั้นสร้างจริง ๆ ตอนไหน แต่ความเหลื่อมในเรื่องเวลานี้ก็เป็นผลดีคล้ายวีรบุรุษในตำนานที่เปิดพื้นที่ให้จินตนาการได้รอบทิศ เชื่อมโยงได้มาก พุดให้ง่ายคือมันได้กลายสภาพเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ทางความคิดและจินตนาการ

(2) เก็บความจาก ‘อุรังคนิทาน’ โดย พระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมาลา)

(3) ในนิยายเรื่อง ดอกฟ้าจำปาศักดิ์ขงท่านผู้นี้ได้มีฉากที่พระธาตุพนมซึ่งผู้เขียนได้ซ่อนนัยยะทางการเมือง-ประวัติศาสตร์ชาตินิยมรวมศูนย์ไว้อย่างแนบเนียน

(4) พระครูโกศลพนมกิจ, เวทีเสวนาเรื่องจดหมายเหตุพระธาตุพนม เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการ แม่น้ำโขง : ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม กับกระแสของความเปลี่ยนแปลง, ๒๕๕๒